

Advies Archeologische Monumentenzorg 2017 – nr. 57

Beoordeling van een archeologisch rapport

Bevoegd gezag: Gemeente Bladel
Dhr. R. de Weijer / Dhr. C. van Hintum
Postbus 11
5530 AA Bladel

Datum: 20-4-2017

Project: *Archeologisch onderzoek naar de voorgeschiedenis van De Hoeve 22 te Netersel. Inventariserend veldonderzoek door middel van proefsleuven op locatie Hems bv in de gemeente Bladel, auteur T.A. Goossens (Archol rapport 357), 12-4-2017.*

Van: Omgevingsdienst Zuidoost-Brabant (ODZOB)
Postbus 8035, 5601 KA Eindhoven
Wal 28, Eindhoven
Mevr. drs. Ria Berkvens
Tel. 088-3690638
E-mail: R.Berkvens@odzob.nl

Inleiding

In opdracht van Hems BV heeft Archol op 17 december 2016 een proefsleuvenonderzoek uitgevoerd in het plangebied De Hoeve 22 te Netersel. Aanleiding voor het onderzoek zijn plannen voor de bouw van meerdere woningen met bijbehorende infrastructuur. Het plangebied ligt voor een deel in een archeologisch waardevol gebied, met daarbinnen een beschermd archeologisch rijksmonument. Het betreft de overblijfselen van het stenen huis en de oude parochiekerk van Netersel met begraafplaats uit de 14e eeuw, die is omsloten door een gracht en gelegen is op een dekzandrug. Rondom het kerkterrein zijn verder sporen van bewoning uit de Middeleeuwen aangetroffen en zijn er in de nabije omgeving waarnemingen gedaan uit de IJzertijd en de Romeinse Tijd. Vanwege de hoge trefkans op archeologie heeft de gemeente besloten dat archeologisch onderzoek in de vorm van een archeologisch proefsleuvenonderzoek noodzakelijk is. Doel van dit vervolgonderzoek is het aanvullen en toetsen van de archeologische verwachting. Op basis van de uitkomsten van dit proefsleuvenonderzoek beslist de gemeente hoe verder om te gaan met de mogelijk aanwezige archeologische waarden: behoud in situ, planaanpassing, vrijgave of opgraven, en of er nadere voorschriften aan de vergunning gekoppeld moeten worden ter bescherming van de mogelijk aanwezige archeologische waarden.

Samenvatting van het plan en het rapport

Onderzoekskader RO: Omgevingsvergunning tbv bestemmingsplanwijziging
Grootte onderzoeksgebied: 6155 m ²
Onderzoekperiode: december 2016
Opdrachtgever: Hems bv
Opdrachtnemer: Archol

In de aanloop naar het veldwerk bleek dat het voorgestelde puttenplan uit het PvE¹aangepast moest worden in verband met de bestaande opstallen, kabels/ leidingen en riolering. Verder gold als

¹ *Programma van Eisen IVO-P Netersel – De Hoeve 22, gemeente Bladel (ODZOB – PvE 2016 – nr. 1), 8-3-2016, opgesteld door R. Berkvens.*

randvoorwaarde voor het veldwerk dat de werkzaamheden van het bedrijf doorgang konden vinden tijdens de uitvoering van het onderzoek: vooral aan- en afvoerroutes van de vrachtwagens dienden vrij gehouden te worden. Al deze zijn factoren zijn bepalend geweest voor de uiteindelijke ligging en omvang van de proefsleuven. Ondanks de inventarisatie van alle bekende KLIC- en particuliere kabels en leidingen vooraf, kwam het veldteam bij de aanleg onverwacht toch nog extra kabels en leidingen tegen. Het puttenplan diende in het veld daarom nogmaals aangepast te worden. Het totale oppervlak van putten 1 tot en met 4 kwam uiteindelijk op 277,5 m² ofwel 4,5 % van het plangebied. Ondanks alle aanpassingen is toch een goed indruk gekregen van de sporen, de bodemopbouw en de conservering op de verschillende terreindelen van het plangebied.

Tijdens het onderzoek zijn in totaal 37 vondsten aangetroffen vooral uit de 19^e en 20^e eeuw. Het gaat om aardewerk, bouwkeraamiek, glas, ijzer, natuursteen en hout. Er zijn monsters genomen uit de vermoedelijke gracht en uit een depressie met sloot uit de Nieuwe tijd met het oog op botanisch onderzoek van pollen en macroresten. Deze zijn echter niet verder uitgewerkt omdat de datering en de relatie met de historische sporen niet duidelijk. De gracht heeft tot in de jaren 70 van de vorige eeuw (deels) namelijk open gelegen en dit lijkt de reden dat oudere vondsten ontbreken. Waarschijnlijk is de gracht regelmatig schoon gemaakt, iets wat we overigens bij de meeste omgrachte (kasteel)terreinen in Brabant zien.

De omvang van het onderzoek was voor aanvang reeds aangepast vanwege de verwachte obstakels, maar moest in de praktijk zelfs nog verder ingeperkt worden. De onderzochte sleuven geven, hoe beperkt ook, toch al een eerste beeld van aard en gaafheid van zowel de sporen en als de bodemopbouw. De oude bodemtop blijkt afgetopt en vervangen door recente ophogingslagen; vermoedelijk het gevolg van egalisatie van het terrein en van graafwerkzaamheden bij de bouw en sloop in de afgelopen eeuw. Ondanks deze aftopping blijken de onderliggende archeologische sporen redelijk goed bewaard. De sporen bevinden zich over het algemeen op een diepte van 1,0-1,25 m – Mv (24,5-24,85 m +NAP). De aanwezigheid van grachtsporen, maar ook van relatief klein sporen zoals een paalkuil, geeft aan dat de verstoringsgraad desondanks beperkt is. Binnen het plangebied zijn dan ook nog redelijk goed bewaarde sporen te verwachten vanaf een diepte van 40-50 cm – Mv. Ter hoogte van de bestaande bebouwing in het zuiden van het plangebied kunnen de oudere resten zelfs op geringere diepte aanwezig zijn. Deze zone dient echter nog gewaardeerd te worden.

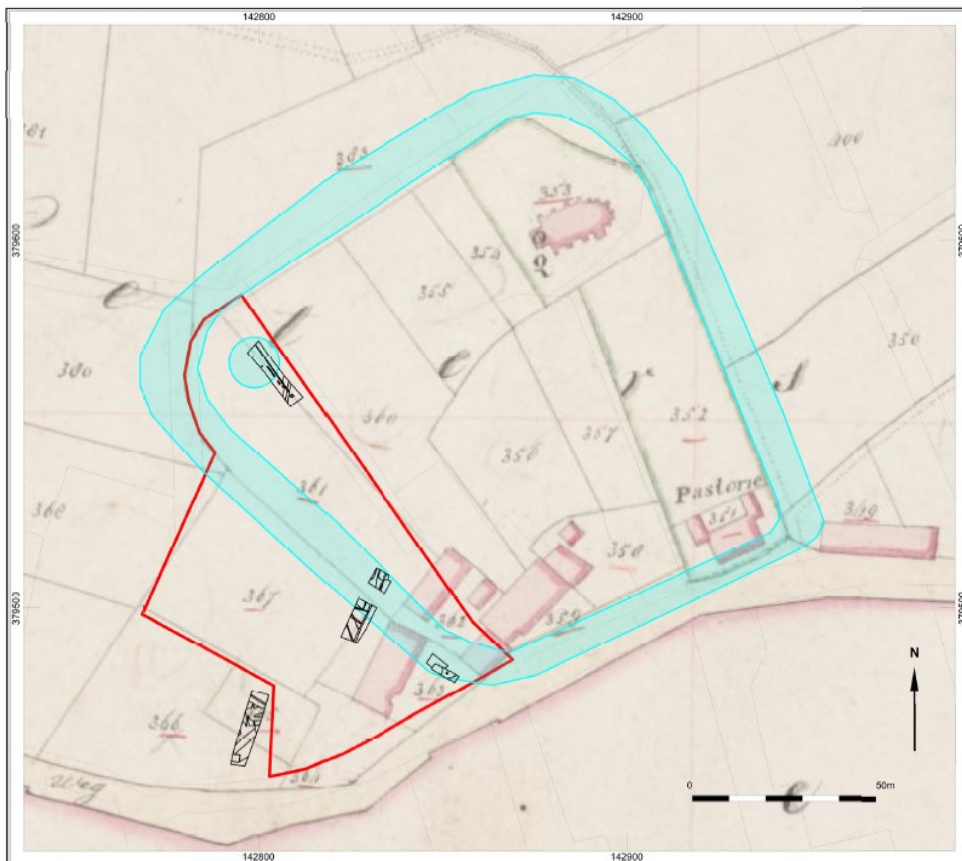
Conform de verwachting vooraf heeft het archeologisch onderzoek resten van de oude historische kern van Netersel opgeleverd. Deze blijken zich in de onderzochte zones te beperken tot de oude omgrachting en met name tot de westzijde daarvan. Naast het aangetoonde spoor van een relatief goed bewaarde antropogene waterloop zijn de aanwijzingen voor de omgrachting te vinden in: de vorm van de historische percelen, het hoogtebeeld van de AHN, de opgravingplattegrond van Holwerda en de ligging van de vijver (een rudiment van de gracht) op luchtfoto uit 1974. In de onderzochte (ondiepe) delen van de gracht zijn vooral jonge opvullingen uit de Nieuwe tijd (19e-20e eeuw) aangesneden. Zoals gezegd veroorzaakt doordat de gracht regelmatig schoon werd gemaakt. Het is goed mogelijk dat hier en elders binnen het plangebied op een dieper niveau nog oudere vullingen aanwezig zijn uit de verwachte laatmiddeleeuwse kern van Netersel. Het is mogelijk dat hier en elders binnen het plangebied op een dieper niveau nog oudere vullingen aanwezig zijn uit de verwachte laatmiddeleeuwse kern van Netersel. Bovendien kunnen de oevers van de gracht nog resten van houten beschoeiingen bevatten.

Sporen van de eveneens verwachte bebouwing vanaf de late middeleeuwen zijn niet aangetroffen in de onderzochte zones. Deze zones waren echter, zoals voornoemd, te klein om een representatief beeld van het gehele plangebied te vormen. Uitgaande van de conservering van de grachtvulling (proefsleuf 2 en 3), maar ook van kleinere sporen zoals de paalkuil in proefsleuf 1), kunnen elders in het plangebied nog sporen van bebouwing aanwezig zijn. De meest concrete verwachting van bebouwing geldt hierbij voor de zone van het bestaande woonhuis in het zuiden. Hieronder en rondom kunnen nog sporen bewaard zijn van de voorganger van de langgevelboerderij en van bijbehorende gebouwen, inclusief sporen zoals water- en beerputten. Deze grote kans op bewoningssporen blijkt vooral uit projectie van de kadasterkaart uit 1811-1832 en op de historische bronnen vermelding van de Kleine Hoeve. Overige gebouwen zoals het versterkte huis, de kapel/kerk en de Grote Hoeve zijn

op grond van de historische kaarten en voorgaand onderzoek van Holwerda verder ten oosten van het plangebied te verwachten.

Belangrijk onderzoeksvraag is nog hoe de gracht en de bewoningssporen zich onderling verhouden binnen het plangebied: met name in het tot nog toe ontoegankelijk zuidoostelijke deel, waar beide samen komen. Uitgaande van de historische en moderne kadasterkaart valt de bestaande langgevelboerderij (het huidige brede deel van het woonhuis) aan de oostzijde deels samen met het gereconstrueerde traject van de gracht. Dit kan het volgende betekenen:

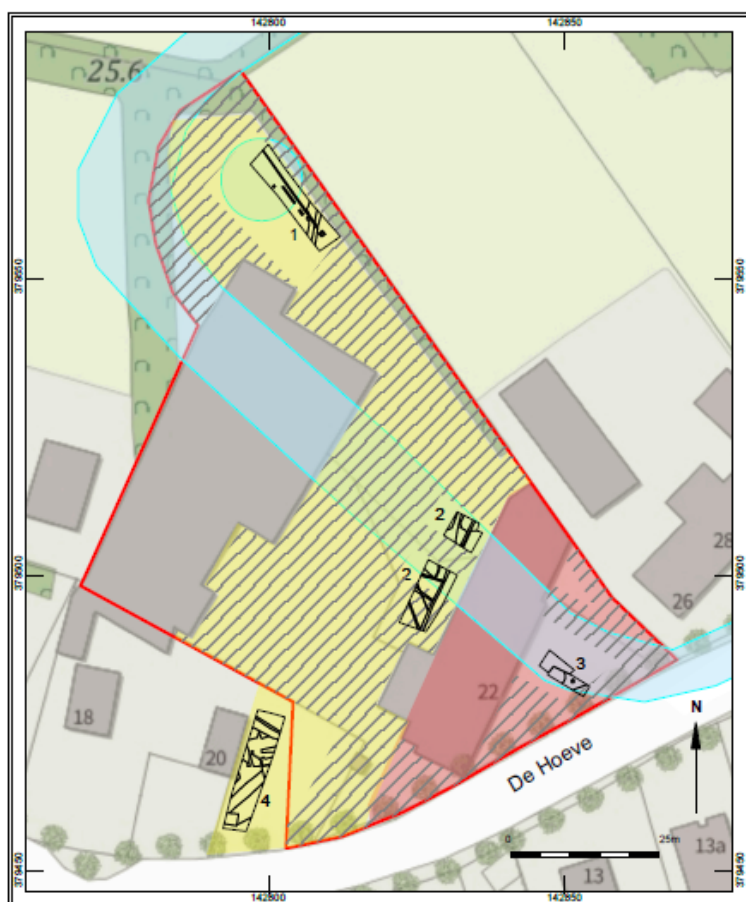
- De boerderij heeft een oudere voorganger uit de late middeleeuwen of het begin van de Nieuwe tijd. De verwachting is dan dat de gracht een onderbreking of ombuiging zal vertonen ter hoogte van de boerderij. In proefsleuf 3 zijn daar vooralsnog geen aanwijzingen voor gevonden.
- De langgevelboerderij en een ander aangrenzend bijgebouw (aan de zuidzijde) op de kaart van 1811-1832 zijn (uit)gebouwd na demping van de in oorsprong laatmiddeleeuwse gracht. Oudere voorgangers kunnen nog wel aanwezig zijn, maar dan vermoedelijk aan de oostzijde ofwel aan de binnenzijde van de gracht. De vondsten in de bovenste opvulling van de gracht wijzen op een grachtdemping of nivellering van het terrein in de periode (tweede helft van de) 19e en het begin van de 20e eeuw. Aangezien op de kaart van 1811-1832 geen omgrachting meer is afgebeeld, lijkt eerder sprake van een nivellering. De gracht zelf moet al eerder grotendeels gedempt zijn. Een uitzondering geldt voor kleine grachttrajecten die nog langer open hebben gelegen, zoals de vijver op de luchtfoto van 1974 aantoot, maar ook het deel van de gracht die nog steeds bestaat en de noordelijke grens van het plangebied vormt.

Projectie van de proefsleuven en het plangebied op de kaart van 1832 met het vermoedelijke verloop van de omgrachting.

Op basis van de waarderingscriteria schoonheid en herinnering (beleving), gaafheid en conservering (fysieke kwaliteit), zeldzaamheid, informatiewaarde, ensemblewaarde en representativiteit (inhoudelijke kwaliteit) heeft Archol een waardering opgesteld voor de aangetroffen archeologische resten. De vindplaats scoort op 'beleving' hoog tot middelhoog, op fysieke kwaliteit scoort de

vindplaats ook hoog tot middelhoog en op basis van de inhoudelijke kwaliteit wordt ook een hoge tot middelhoge score gehaald. Daarmee wordt de vindplaats als 'behoudenswaardig' aangemerkt. Hierbij dienen we wel de kanttekening te plaatsen dat deze uitspraak enkel voor de toegankelijke en onderzochte zones geldt. In de rest van het plangebied dient het proefsleuvenonderzoek eerst voortgezet te worden (na de sloop), alvorens een representatieve waardering van het gehele plangebied mogelijk is.

Legenda

- niet toegankelijk, nog te onderzoeken (proefsleuven)
- onderzocht, geen behoudenswaardige sporen
- niet toegankelijk, vermoedelijke zone gracht en vijver; behoudenswaardig (advies vervolgonderzoek)
- onderzocht, zone gracht en vijver; behoudenswaardig (advies vervolgonderzoek)
- niet onderzocht, maar hoge verwachting historische gebouwen; behoudenswaardig (advies vervolgonderzoek)
- huidige bebouwing, niet onderzocht

Rekening houdend met alle beperkingen blijkt de omvang van het onderzoek, minder dan 3% van het plangebied, uiteindelijk te klein voor een adequate, volledige waardering. Het onderhavige proefsleuvenonderzoek is in dit opzicht dan ook alleen als een eerste waardering te beschouwen: specifiek van de sporen en de bodemopbouw die in de eerste, toegankelijke en onderzochte zones zijn aangesneden. Verder geven deze zones wel alvast een meer gespecificeerde verwachting voor de aangrenzende delen van het plangebied. Uitgaande van de onderzochte zones adviseert Archol als volgt ten aanzien van het plangebied, waarbij op hoofdlijnen twee gebieden zijn te onderscheiden (zie figuur hierboven):

- een groot noordwestelijk gebied, waar in de onderzochte zones een vindplaats met resten van de historische omgrachting is aangesneden (blauw). Uitgaande van de historische kaarten is in de omringende, nog niet onderzochte zones, nog een vervolg van de grachtsporen te verwachten (blauw, gearceerd). Gezien de relatief hoge informatiewaarde van dergelijke sporen acht Archol de vindplaats behoudenswaardig. Archol stelt dan ook voor om hier

rekening te houden met vervolgonderzoek in dit gebied. In de omgeving van de gracht kunnen (op grond van de relatief goede conservering/gaafheid) nog bewoningssporen zijn. Deze omgeving, was grotendeels ontoegankelijk. Hier dient alsnog proefsleuvenonderzoek plaats te vinden na de sloop (geel, gearceerd). Slechts kleine zones in deze omgeving zijn reeds onderzocht. Hier zijn geen behoudenswaardige sporen aangetroffen (geel). Hier hoeft geen vervolgonderzoek plaats te vinden. Verder verdient het aanbeveling om de herinnering aan de gracht levend te houden, door de loop in het ontwerpplan te betrekken. Wellicht is bij de constructie van de weg nog een verwijzing naar de gracht te maken (bv. in de kleur of het patroon van de bestrating).

- een relatief klein zuidoostelijk gebied, dat grotendeels nog niet toegankelijk was voor onderzoek. Hier geldt nog meer dan in het noordwestelijk gebied dat er bewoningssporen van de oude historische kern zijn te verwachten; met name van (één van) de hoeven en van andere gebouwen (en bijbehorende sporen zoals water- en beerputten) die op de historische kaarten zijn afgebeeld. Indien deze sporen bewaard zijn, kunnen ze (in ieder geval op inhoudelijke kwaliteit en mogelijk op fysieke kwaliteit) wel behoudenswaardig zijn. Archol adviseert dan ook om ook dit gebied na de bovengrondse sloop alsnog te waarderen in de vorm van een proefsleuvenonderzoek. Uitgaande van de historische kaarten beslaan de oude woonpercelen langs het oude bewoningsslint van De Hoeve een zone van ca. 1.240 m² binnen het plangebied (rood). Aanvullende proefsleuven dienen de daadwerkelijke omvang en gaafheid van deze bebouwingssporen aan te tonen. De verwachting is dat oude funderingen en begeleidende sporen al op een geringe diepte (minder dan 40 cm- MV) aanwezig zullen zijn.

Beoordeling

Het rapport is op basis van onze eerdere beoordeling goed aangepast en voldoet aan de gestelde eisen uit het PvE en de KNA. Wel vragen we nog in te gaan op de verwachting (met advies) van de bebouwde zone (loods) in het noorden. Dat ontbreekt nog. We kunnen verder instemmen met het rapport en we vragen het dan ook definitief te maken.

Selectieadvies

Uit het archeologisch onderzoek wordt duidelijk dat het plangebied De Hoeve 22 aan te wijzen is als een terrein met behoudenswaardige archeologische waarde. Hoewel het proefsleuvenonderzoek slechts beperkt zicht gaf op de ondergrond, is duidelijk dat het plangebied deel uitmaakt van de middeleeuwse heerlijkheid Netersel, dat in bezit was van de abdij van Postel en later de hertog van Brabant. Dit bezit omvatte een versterkt, omgracht stenen huis met kapel (en later kerk met grafveld) welke gelegen waren in de akker van de Grote Hoeve of Kapelhoeve. Daarnaast lag nog de Kleine Hoeve. Deze Kleine Hoeve werd in de tweede helft van de 16e eeuw als nieuwe hofstee van de (Grote) Kapelhoeve afgesplitst. De huidige langgevelboerderij op locatie De Hoeve 22 ligt precies gesitueerd op de plek van de Kleine en mogelijk deels ook de Grote Hoeve. De omgrachting van het burchtterrein is deels nog aanwezig ten noorden van het plangebied en doorsneet vroeger het plangebied van noord naar zuid. Op basis van de beleving, fysieke en inhoudelijke kwaliteit (herinnering, gaafheid, conservering, zeldzaamheid, informatiewaarde en ensemblewaarde) is het onderzochte deel van de vindplaats aan te wijzen als een terrein met behoudenswaardige archeologische waarde. Binnen het plangebied zijn sporen te verwachten vanaf een diepte van 40-50 cm – Mv. Ter hoogte van de bestaande bebouwing in het zuiden van het plangebied kunnen de oudere resten zelfs op geringere diepte aanwezig zijn.

Hoewel behoud op de plaats waar de vindplaats ligt (in situ) de voorkeur heeft boven een opgraving (ex situ), is behoud hier vrijwel niet te realiseren omdat de resten al vanaf 20 tot 40 cm onder maaiveld aanwezig kan zijn. Daarom wordt geadviseerd om de aangetroffen archeologische waarden veilig te stellen door een opgraving. In dit geval adviseren wij om in de nog niet onderzochte en bebouwde zones na de sloop van de aanwezige bebouwing tot en met vloerniveau (dus exclusief de funderingen!), eerst aanvullende proefsleuven te graven om meer inzicht te krijgen in de bodemopbouw en de aanwezige archeologische sporen. Mocht ook hier sprake zijn van archeologische waarden die niet behouden kunnen blijven, dan zullen deze waarden eerst opgegraven moeten worden. De aanvullende proefsleuven en de opgraving dienen plaats te vinden aan de hand van een door het bevoegd gezag goedgekeurd Programma van Eisen (PvE) en

uitgevoerd te worden door een archeologisch bedrijf bevoegd tot het uitvoeren van archeologische opgravingen (Erfgoedwet, &5.1). Het archeologisch onderzoek dient verder te voldoen aan de Kwaliteitsnorm Nederlandse Archeologie en de aanvullende richtlijnen van de gemeente Bladel. Het PvE zal aan de te verlenen omgevingsvergunning worden gekoppeld.

Toelichting algemeen op selectiebesluit

Op basis van de gegevens van het vooronderzoek stelt de uitvoerder van het onderzoek een waardering en selectieadvies op. Op grond van het onderzoeksrapport nemen Burgemeester en Wethouders een besluit ('selectiebesluit') ex art. 39/41 Monumentenwet. Hierbij wordt besloten of de vergunning verleend wordt zonder voorwaarden (vrijgeven van het terrein), of onder voorwaarden ten behoeve van het archeologisch belang. Dat kan zijn de verplichting tot het nemen van maatregelen om de archeologie in de bodem te behouden of tot het laten uitvoeren van een opgraving of archeologische begeleiding om de vindplaats voor aanvang van de bouw- of graafwerkzaamheden te documenteren.

Het al of niet opvolgen van een selectieadvies door de archeologisch uitvoerder is een besluit dat is voorbehouden aan het bevoegde gezag. Het (selectie)besluit kan dan ook afwijken van het selectieadvies. Als het bevoegd gezag concludeert dat de vindplaats behoudenswaardig is, zal de gemeente in lijn met beleidsuitgangspunten eerst moeten afwegen of de ruimtelijke plannen zodanig kunnen worden aangepast dat behoud van de vindplaats mogelijk is. Het rijks- en ook het provinciaal archeologiebeleid gaat uit van behoud van de vindplaats *in situ* (ter plekke, dat wil zeggen in de bodem). Is dit niet realiseerbaar, dan dient de aanwezigheid, als behoudenswaardig gewaardeerde, vindplaats te worden onderzocht door middel van een opgraving als definitieve beheersmaatregel.

Als de archeologische vindplaats niet behoudenswaardig wordt bevonden- dan wel om andere redenen wordt geselecteerd- kan het terrein worden vrijgegeven voor de realisatie van de plannen. In sommige gevallen is aan te bevelen amateurarcheologen onderzoek te laten doen; dit kan alleen bij vindplaatsen met een negatief selectieadvies.

Bij het nemen van het (selectie)besluit wordt er van uitgegaan dat de kwaliteit van het archeologisch selectieadvies gewaarborgd is. Dit betekent dat het selectieadvies moet zijn opgesteld (en gecontroleerd) door een senior KNA archeoloog en in overeenstemming is met de waardering, het gemeentelijk archeologiebeleid en vigerende selectiecriteria. Een ander uitgangspunt is dat het gehele proces voorafgaand aan het archeologische selectieadvies volgens de Kwaliteitsnorm Nederlandse Archeologie (KNA) is verlopen. Dat wil zeggen dat er in het geval van gravend onderzoek een Programma van Eisen (PvE) moet zijn geweest. Een PvE moet bovendien goedgekeurd zijn door het bevoegd gezag.

Uitvoeringswerkzaamheden zijn onderhevig aan een landelijk voorgeschreven kwaliteitssysteem (KNA). Bij de besluitvorming wordt -indien opgenomen in het Archeologiebeleid- een onderzoeksagenda betrokken die op basis van de toelichting op de archeologiekaart gesignaleerde kennislacunes is opgesteld en die ertoe moet leiden dat 'onderzoek met meerwaarde' wordt uitgevoerd, waardoor voorkomen wordt, dat er "meer van hetzelfde" onderzocht wordt.

BIJLAGE

Toetsingsprocedure

Rapportages worden door de Omgevingsdienst Zuidoost-Brabant getoetst aan de in de archeologische monumentenzorg voorgeschreven kwaliteitsnormen en aan de in de beroepsgroep gangbare gedragscodes m.b.t. onafhankelijkheid en proportionaliteit. De conclusies en aanbevelingen zijn getoetst aan de verwachte waarde van de locatie en aan de verhouding tot de bestaande en de te verwachten verstoring van het bodemarchief. Indien deze toetsing leidt tot aanbevelingen om het rapport te verbeteren, hebben deze aanbevelingen alleen betrekking op meetbare kwaliteitsaspecten en niet op zaken die binnen het domein van de integriteit en wetenschappelijke verantwoordelijkheid van de rapporteur vallen. Selectie- en beleidsadviezen van de toetsers zijn onderscheiden van die van de auteur van het rapport.

Bij de toetsing is – waar nodig – gebruik gemaakt van de volgende documenten:

- Gemeentelijke erfgoed- en archeologiekaarten
- Gemeentelijk archeologie- en erfgoedbeleid
- Minimale richtlijnen t.b.v. (de rapportage van) een archeologisch onderzoek in Noord-Brabant (april 2011)
- Regionale en Nationale Onderzoeksagenda Archeologie
- Gemeentelijke erfgoedmeetlat
- Kwaliteitsnorm Nederlandse Archeologie versie 3.3 en 4.0
- Leidraad Archeologische Standaard Boorbeschrijving
- Leidraad Archeologisch Onderzoek Beekdalen
- Leidraad Proefsleuvenonderzoek
- Leidraad IVO Karterend Booronderzoek
- Leidraad Standaard archeologische monitoring
- Kennisdocument “Optimale strategieën voor het opsporen van Steentijdvindplaatsen met behulp van booronderzoek. Een statistisch perspectief”
- Checklist SIKB beoordeling IVO verkennend, karterend en waarderend
- Checklist SIKB beoordeling PvE
- Literatuur m.b.t. de regio voor zover die aanwezig is in de bibliotheek van het Archeologisch Centrum in Eindhoven
- Gedragscode van de Vereniging van Nederlandse Archeologen